

KOMUNITNÍ TLUMOČENÍ

v ČR a v nizozemsky hovořících zemích

P. Knap-Dlouhá • B. Bossaert • D. Macáková • K. Pajerová

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta

Komunitní tlumočení v České republice a v nizozemsky hovořících zemích

Mgr. Pavlína Knap-Dlouhá, Ph.D.
lic. Benjamin Bossaert, Ph.D.
Mgr. Dita Macáková
Mgr. Kristina Pajerová

Olomouc 2020

Odborní recenzenti: doc. Marketa Štefková, PhD.
Mgr. Vítězslav Vilímek, DiS., PhD.

Monografie vznikla za podpory MŠMT, grant IGA_FF_2018_036
(Komunitní tlumočení v České republice a v nizozemsky hovořících zemích).

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv
a může zakládat občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

1. vydání

© Pavlína Knap-Dlouhá, Benjamin Bossaert, Dita Macáková a Kristina Pajerová, 2020
© Univerzita Palackého v Olomouci, 2020

ISBN 978-80-244-5887-8 (tištěná kniha)

ISBN 978-80-244-5888-5 (e-kniha)

Tato e-kniha byla zakoupena na vydavatelství.upol.cz. Další šíření je zakázáno.

Obsah

Úvodem	7
PAVLÍNA KNAP-DLOUHÁ	
1 Definice a kontexty zkoumaného předmětu	10
PAVLÍNA KNAP-DLOUHÁ	
1.1 Základní vymezení pojmu komunitní tlumočení	10
1.2 Historie komunitního tlumočení	11
1.2.1 Vývoj komunitního tlumočení v západní společnosti	12
1.2.2 Vývoj komunitního tlumočení v ČR	13
1.3 Hlubková charakteristika komunitního tlumočení	14
1.3.1 Klasifikace typů tlumočení	15
1.4 Vztahy a rozdíly mezi jednotlivými druhy tlumočení	19
2 Role komunitního tlumočnicka	20
PAVLÍNA KNAP-DLOUHÁ	
2.1 Úvod	20
2.2 Základní vymezení role komunitního tlumočnicka	20
2.2.1 Monologický normativní model tlumočení	21
2.2.2 Dialogický deskriptivní model tlumočení	22
2.3 Rozsah role komunitního tlumočnicka	23
2.3.1 Druhy rolí komunitního tlumočnicka	24
2.4 Představy o roli tlumočnicka	25
2.4.1 Představy institucí	26
2.4.2 Představy tlumočnicků	27
2.4.3 Kompetence komunitního tlumočnicka	27
2.4.4 Interkulturní komunikace	28
2.5 Role a odpovědnost komunitních tlumočnicků podle normy ISO	29
2.6 Role komunitních tlumočnicků v Belgii (Vlámském společenství), Nizozemsku a České republice	31

3	Právní a organizační rámec komunitního tlumočení v Belgii, Nizozemsku a České republice	35
	BENJAMIN BOSSAERT	
3.1	Úvod	35
3.2	Právní rámec	35
3.2.1	Mezinárodní zákony a normy	35
3.2.2	Belgická (vlámská) legislativa	38
3.2.3	Nizozemská legislativa	39
3.2.4	Česká legislativa	42
3.3	Organizační rámec	44
3.3.1	Belgie (Vlámské společenství)	44
3.3.2	Nizozemsko	48
3.3.3	Česká republika	50
4	Komunitní tlumočení na dálku	53
	DITA MACÁKOVÁ	
4.1	Definice pojmu a základní charakteristika	53
4.2	Výhody a nevýhody tlumočení na dálku	54
4.3	Užití komunitního tlumočení na dálku	56
4.4	Předpokládaný vývoj v oblasti tlumočení na dálku	57
4.5	Komunitní tlumočení na dálku v Belgii (Vlámském společenství), Nizozemsku a České republice	58
4.5.1	Belgie (Vlámské společenství)	58
4.5.2	Nizozemsko	60
4.5.3	Česká republika	61
5	Oblasti komunitního tlumočení	63
	DITA MACÁKOVÁ	
5.1	Možnosti uplatnění komunitních tlumočnicků	63
5.2	Tlumočení v oblasti zdravotnictví	64
5.2.1	Charakteristika oblasti zdravotnictví z pohledu využití komunitních tlumočnicků	64
5.2.2	Jazyk a komunikační strategie	65
5.2.3	Specifická dilemata při tlumočení ve zdravotnictví a jejich řešení	66
5.2.4	Tlumočení ve zdravotnictví v Belgii (Vlámském společenství), Nizozemsku a České republice	69
5.3	Tlumočení v oblasti práva	72
5.3.1	Charakteristika oblasti práva z pohledu využití komunitních tlumočnicků	72
5.3.2	Jazyk a komunikační strategie	72
5.3.3	Pozice tlumočnicka	73
5.3.4	Specifika tlumočení na policii	73
5.3.5	Specifika tlumočení konzultací s právníky	74
5.3.6	Význam vzdělání a přípravy pro tlumočení v oblasti práva	74
5.3.7	Komunitní tlumočení v oblasti práva v Belgii (Vlámském společenství), Nizozemsku a České republice	75

5.4	Tlumočení v oblasti vzdělávání	77
5.4.1	Charakteristika oblasti vzdělávání z pohledu využití komunitních tlumočnicků	77
5.4.2	Komunitní tlumočení v oblasti vzdělávání v Belgii (Vlámském společenství), Nizozemsku a České republice	78
6	Vzdělávání komunitních tlumočnicků	80
	KRISTINA PAJEROVÁ	
6.1	Kompetence komunitního tlumočnicka	80
6.1.1	Obecné předpoklady	80
6.1.2	Odborné dovednosti	81
6.2	Specializované vzdělávání	82
6.2.1	Význam specializovaného vzdělávání	82
6.2.2	Pozice komunitního tlumočení v systému vzdělávání	84
6.3	Možnosti vzdělávání komunitních tlumočnicků v Belgii (Vlámském společenství), Nizozemsku a České republice	85
6.3.1	Vzdělávání tlumočnicků v Belgii (Vlámském společenství)	86
6.3.1.1	Vysokoškolské obory	89
6.3.1.2	Aktuální kurzy a projekty	93
6.3.2	Tlumočnické vzdělávání v Nizozemsku	96
6.3.2.1	Vysokoškolské obory	97
6.3.2.2	Aktuální kurzy a projekty	98
6.3.3	Tlumočnické vzdělávání v České republice	99
6.3.3.1	Vysokoškolské obory	101
6.3.3.2	Aktuální a dřívější kurzy a projekty	103
7	Didaktizace komunitního tlumočení – případová studie	105
	BENJAMIN BOSSAERT	
7.1	Problémy v makrostruktúře studijních plánů	106
7.1.1	Problémy při tvorbě tlumočnického vzdělávání	106
7.1.2	Vytváření makrostruktury	109
7.1.3	Nutnost další profesionalizace a vize do budoucna	111
7.2	Implementace přístupu založeného na vlastním monitorování na úrovni mikrostruktury	113
7.2.1	E-learning a smíšená výuka v tlumočnickém studijním plánu	113
7.3	Případová studie on-line výukových modulů se zaměřením na komunitní tlumočení v pilotní fázi: projekt PACI	114
8	Institucionalizace a profesionalizace komunitního tlumočení	118
	BENJAMIN BOSSAERT	
8.1	Definice a kontext profesionalizace	118
8.2	Institucionalizace	120
8.3	Professionalizace z pohledu Evropy: doporučení organizace ENPSIT	121
8.3.1	Institucionalizace a profesionalizace komunitního tlumočení v Belgii (Vlámském společenství)	122
8.3.2	Institucionalizace a profesionalizace komunitního tlumočení v Nizozemsku	125
8.3.3	Institucionalizace a profesionalizace komunitního tlumočení v České republice	127

9	Etický kodex komunitního tlumočnicka	129
	DITA MACÁKOVÁ	
9.1	Vymezení pojmu	129
9.2	Krátký pohled do historie etických kodexů tlumočnicků	129
9.3	Obsah etických kodexů	130
9.3.1	Přesnost a úplnost	131
9.3.2	Mlčenlivost	132
9.3.3	Nestrannost a předcházení střetu zájmů	132
9.3.4	Kolegialita a profesní solidarita	133
9.3.5	Přijímání práce v rozsahu vlastních kompetencí, využití všech znalostí a dovedností	134
9.3.6	Soustavné doplňování vzdělání	134
9.4	Etická dilemata při komunitním tlumočení	134
9.5	Funkce a přínosy etického kodexu	135
9.6	Závaznost etického kodexu	136
9.7	Etický kodex a jeho role ve vzdělávání komunitních tlumočnicků	137
9.8	Etické kodexy komunitních tlumočnicků v Belgii (Vlámském společenství), Nizozemsku a České republice	138
9.8.1	Belgie (Vlámské společenství)	138
9.8.2	Nizozemsko	141
9.8.3	Česká republika	143
10	Shrnutí	146
11	Summary in English	149
12	Resumé – Nederlands	152
13	Glosář	155
14	Seznam zkratk	159
15	Seznam zdrojů	163
15.1	Zákony, úmluvy, směrnice a vyhlášky	163
15.2	Bibliografie	164
15.3	Internetové zdroje	170
16	Přílohy	185
	Příloha č. 1	185
17	Medailonky autorů	187

Úvodem

Mnozí si pod prací tlumočnicka jako první představí vysoce formální prostředí typu Evropského parlamentu, mezinárodních konferencí či obchodních jednání. Tyto situace, v nichž jsou tlumočníci pro širokou veřejnost nejvíce viditelní, však představují jen jednu z tváří a disciplín tlumočnické profese. Daleko méně často je pak tlumočení spojováno s každodenními a někdy velmi prozaickými, byť nezbytnými interakcemi, což je i případ tlumočení komunitního, jemuž je věnována tato publikace.

Za jeden z důvodů poměrně nízkého všeobecného povědomí o komunitním tlumočení bývá považován fakt, že tato tlumočnická disciplína je relativně novým pojmem. Navzdory tomu, že se v určité formě praktikuje již několik staletí, se termín komunitní tlumočení oficiálně začal používat až na počátku 70. let minulého století (Pöchhacker, 1999: 126), a to v zemích, které byly (a většinou stále jsou) konfrontovány s vyšší mírou přistěhovalectví a žadatelů o azyl, jako např. Švédsko a Austrálie. V návaznosti na tento vývoj se komunitnímu tlumočení postupně začalo dostávat pozornosti také v odborných a akademických kruzích, což vyústilo v uspořádání první mezinárodní konference o tomto oboru, která se v pravidelných intervalech koná dodnes.¹ Kromě toho od té doby vzniklo také několik publikací a množství organizací, jež se komunitnímu tlumočení věnují a podporují komunitní tlumočnický. V některých zemích dnes komunitní tlumočení představuje již plně etablovaný obor, jinde se stále jedná o velmi málo probádanou oblast.

Jak již bylo předesláno, právě migrace zpravidla hraje v rozvoji komunitního tlumočení významnou roli, třebaže skupina odběratelů tlumočnických služeb je různorodá. Na pozadí velmi diskutovaných událostí posledních let spojených s přílivem migrantů do Evropy však můžeme nejen komunitní tlumočení vnímat jako stále aktuálnější záležitost, ale můžeme i předpokládat, že se v budoucnu bude jeho společenská potřeba nadále prohlubovat a bude docházet k jeho dynamickému rozvoji. Důležitost poskytování služeb komunitních tlumočnicků dále podtrhuje zákaz diskriminace na základě jazyka (a tedy implicitní možnost komunikovat ve vlastním jazyce), který je obsažen

¹ Viz <https://criticallink.org/past-conferences/>.

v řadě mezinárodně přijímaných úmluv.² Realita nicméně mnohdy značně pokulhává za ideálním předepsaným stavem a služby komunitních tlumočnicků nejsou vždy dostupné, popřípadě dostatečně dosažitelné.

Vzhledem k propojení autorů monografie se studiem či výukou nizozemštiny a působením na katedrách nederlandistiky (konkrétně v Olomouci a Bratislavě) se jedno z těžišť jejich zájmu nachází právě v (evropských) nizozemsky hovořících zemích. Tato publikace se proto zaměřuje na aktuální situaci komunitního tlumočení v nizozemské jazykové oblasti, tj. v Nizozemsku a nizozemsky mluvící části Belgie – Vlámském společenství. Paralelně s tím je srovnávána situace v České republice. Přestože v obou případech jde o členské státy Evropské unie, sdílející významnou část legislativy, očekávání ohledně stejné pozice komunitního tlumočení zde nejsou na místě. Zatímco v České republice narážíme jednak na omezené množství pramenů, ale i vzdělávacích příležitostí pro komunitní tlumočnický, v Nizozemsku a v Belgii je situace s ohledem na společenský vývoj jiná a komunitní tlumočení již léta tvoří široce využívanou službu s rozvinutým zázemím. Tento rozdíl umožňuje uplatnění kontrastivního pohledu na zkoumanou oblast.

Předložená publikace usiluje o komplexní přístup ke konceptu komunitního tlumočení. Vedle vymezení obsahu této disciplíny zahrnuje vymezení role komunitního tlumočnicka, a to jak v rámci společnosti, tak interkulturního dialogu. Pozornost je rovněž věnována legislativnímu ukotvení komunitního tlumočení v souvislosti s výkonem této profese, ale i profesním aspektům, které tvoří etický kodex pro komunitní tlumočnický. Podstatná část publikace se zaměřuje na aktuální situaci v oblasti komunitního tlumočení v nizozemsky hovořících zemích a v České republice, konkrétně pak ve vztahu k příjemcům využívajícím služeb v tomto oboru, subjektům, které tyto služby poskytují, a možnostem vzdělávání komunitních tlumočnicků. V neposlední řadě přináší také pohled do budoucnosti komunitního tlumočení a na jeho společenskou relevanci. Publikace si klade za cíl přispět k akademické i praxeologické debatě o komunitním tlumočení a upozornit tak na potřebu zvýšení všeobecné informovanosti o této oblasti. Vedle kontrastivní analýzy předmětné disciplíny ve zkoumaných zemích je jedním ze záměrů poukázat na problematické aspekty komunitního tlumočení, které jsou platné univerzálně, jako např. nízká prestiž tohoto povolání.

Na tomto místě bychom rádi poděkovali recenzentům doc. Mgr. Marketě Štefkové, PhD. z Filozofické fakulty UK v Bratislavě a Mgr. Vítězslavu Vilímkovi, DiS., PhD. z Filozofické fakulty Ostravské univerzity a Volgogradské státní univerzity.

² Viz např. Listina základních práv a svobod Evropské unie: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>.

Dále bychom chtěli vyjádřit poděkování Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, bez níž by nebylo možné projekt realizovat. Slova díky patří rovněž všem, kteří se větší či menší měrou podíleli na vytvoření této publikace, a také těm, kteří nám v průběhu psaní poskytovali potřebnou podporu, důvěru a zázemí.

Jménem autorů
Pavlína Knap-Dlouhá

1 Definice a kontexty zkoumaného předmětu

1.1 Základní vymezení pojmu komunitní tlumočení

S pojmem komunitní tlumočení se setkáváme zejména ve spojitosti s tlumočením v institucionálním prostředí určité společnosti, kdy tlumočnická zajišťuje komunikaci mezi představitelem veřejných nebo soukromých služeb a klientem, který neovládá jazyk dané společnosti. Nejběžnějším dějištěm, na němž se komunitní tlumočení odehrává, pak bývají zejména sociální nebo právní služby, zdravotnictví, školství a církevní organizace.

Základní funkci komunitního tlumočení spatřujeme ve zprostředkování přístupu k veřejným službám pro všechny bez ohledu na jazyk, kterým daný jedinec hovoří. Jedná se tedy o široké spektrum poskytovaných služeb, v nichž hraje komunitní tlumočnická s ohledem na zprostředkování komunikace klíčovou roli. Právě z důvodu značné různorodosti oblastí, v nichž se komunitní tlumočení využívá, se setkáváme s nejasnostmi ohledně vymezení tohoto pojmu. Nejinak je tomu i v jiných jazycích, kdy se např. v angličtině v souvislosti s komunitním tlumočením používá označení *community (based) interpreting*, *public service interpreting*, *cultural interpreting* či *dialogue interpreting* (Garber, 2000: 9–10), nebo dokonce *ad hoc interpreting* (Favaron, 2010: 20). Česká verze mezinárodní ISO normy 13611: 2014 Tlumočnické služby – Směrnice pro komunitní tlumočení definuje komunitní tlumočení jako:

„Komunitní tlumočení/tlumočení ve veřejných službách: dvousměrné tlumočení realizované v komunikačních prostředích (2.2.3.) mezi různojazyčnými mluvčími s cílem umožnění přístupu ke službám v dané komunitě.“ (ČSN ISO 13611 2015: 9)

Komunikačními prostředními se rozumí fyzická nebo virtuální³ místa, kde se odehrávají tlumočené komunikační události (ČSN ISO 13611 2015: 11).

Abychom v následujících podkapitolách mohli pojem komunitní tlumočení jasně oddělit od ostatních druhů tlumočení, pokusíme se nejprve vytyčit

³ Virtuální z toho důvodu, že se komunitní tlumočení mnohdy realizuje formou videokonference nebo telekonference, kdy tlumočníci nejsou při jednání osobně přítomni, viz ČSN ISO 13611 2015: 11.

několik základních znaků, kterými se komunitní tlumočení vyznačuje. Důležité je, že komunitní tlumočnick zajišťuje komunikaci mezi jednotlivcem, vystupujícím vesměs sám za sebe (na rozdíl od standardních situací, při nichž se uplatňuje konferenční tlumočení), a zástupcem určité organizace nebo instituce. Většinou komunitní tlumočení souvisí se zprostředkováním základních potřeb jedince ve společnosti a realizuje se v určité sociální struktuře, v níž mají účastníci komunikace rozdílnou pozici a patří k odlišným kulturním skupinám. Charakteristický nebývá pouze rozdíl v kulturním zázemí, nýbrž i v zázemí sociálním, např. s ohledem na úroveň dosaženého vzdělání. Skutečnost, že představitel či poskytovatel veřejné služby je mnohdy zároveň představitelem státu, jej staví do dominantní, respektive zvýhodněné pozice oproti jeho komunikačnímu protějšku⁴. Ne vždy se však klienty komunitních tlumočnicků stávají pouze žadatelé o azyl či přistěhovalci: uživateli těchto služeb mohou být i turisté či pracovní migranti, kteří nemusí pocházet ze země třetího světa. Přítomnost různých subkultur v rámci určité společnosti ve vymezení komunitního tlumočení vyplývá i z definice Pöchhackerovy⁵:

„In the most general sense, community interpreting refers to interpreting in institutional settings of a given society in which public service providers and individual clients do not speak the same language. [...] community interpreting facilitates communication within a social entity (society) that includes culturally different sub-groups. Hence, the qualifier ‘community’ refers to both the (mainstream) society as such as its constituent sub-community (ethnic or indigenous community, linguistic minority etc.).“

[V nejširším slova smyslu se jako komunitní tlumočení označuje tlumočení v institucionalizovaném prostředí určité společnosti, v níž poskytovatelé veřejných služeb a individuální klienti nehovoří stejným jazykem. [...] komunitní tlumočení usnadňuje komunikaci v rámci sociální entity (společnosti), která zahrnuje více kulturních podskupin. Označení „komunitní“ se vztahuje jak na převážnou část společnosti jako takové (mainstream), tak na její podskupiny, z nichž je složena (etnické nebo původní společnosti, jazyková menšina atd.)] (Vlastní překlad).

1.2 Historie komunitního tlumočení

Kam až sahá historie komunitního tlumočení? Z historických zdrojů (Čeňková a kol., 2001: 8) víme, že poptávka po tlumočnických existovala i v dávné minulosti, např. již kolem roku 3000 př. Kr. v jižní části tehdy dvojjazyčného

⁴ Viz Holcupová (2010: 9–10).

⁵ Pöchhacker, Getting Organized: The Evolution of Community Interpreting. In: Ingrid Kurz a Margareta Bowen (eds.), *Interpreting* 4 (1), b.m.: John Benjamins 1999, s. 126–27.

Egypta, kde se při stavbě pyramid vyskytovali lidé, které faraoni, resp. jejich úředníci, využívali jako tlumočníky. Pohlédneme-li do minulosti a přeneseme se do dob objevitelských cest, máme před sebou setkání mezi objeviteli či misionáři a domorodým obyvatelstvem, kde je nasnadě, že i zde jistě vyvstávala potřeba tlumočení, jež bychom v principu mohli ke komunitnímu tlumočení přiřadit, což by z něj činilo jeden z nejstarších druhů tlumočení vůbec. Oficiálně se komunitní tlumočení začalo prosazovat daleko později a je relativně novým tlumočnickým odvětvím. Přesto není tato oblast dodnes v mnoha zemích dostatečně institucionalizována (podrobněji viz kapitola 2). Zatímco první vzdělávací programy a profesní organizace sdružující konferenční tlumočníky⁶ vznikaly od poloviny 20. století (Phelan 2001: 2), oblast komunitního tlumočení zůstávala dlouhou dobu víceméně opomíjena a objektem zájmu se stala až s přílivem migrantů o desítky let později (Pöschhacker 1999: 126).

1.2.1 Vývoj komunitního tlumočení v západní společnosti

Výklad pojmu komunitní tlumočení a představy o něm se liší i v závislosti na zemi, v níž se touto problematikou budeme zabývat. Srovnáváme-li na jedné straně země západní Evropy a na straně druhé Českou republiku, máme co do činění s nápadně nesourodou situací. Soudobé komunitní tlumočení nevzniklo všude ve stejný okamžik, v západní společnosti však můžeme rozlišit tři velké evoluční vlny: konec 60. let – začátek 70. let, 80. léta a 90. léta 20. století. K zemím první vlny patří Švédsko, Dánsko, USA a Austrálie. Tyto země měly dlouhou náskok před zeměmi druhé vlny, tj. Belgií, Velkou Británií a Španělskem. Situace se vyrovnala kolem roku 2000, kdy zejména Belgie a Velká Británie díky zavedení rozsáhlých systémových změn v oblasti tlumočení dohnaly průkopnické země první vlny. Všeobecně můžeme říci, že v těchto šesti zemích je dnes komunitní tlumočení dobře zorganizováno, co se týče vzdělávacích programů, akreditace vysokoškolských programů⁷ a etiky této profesní činnosti. Posledně jmenovaná země druhé vlny – Španělsko – se na tuto úroveň dodnes nedostala, a to z důvodu nedostatečného ukotvení komunitního tlumočení v legislativě a akreditačním systému. U všech sedmi zemí 1. a 2. vlny, v nichž je organizace komunitního tlumočení dnes na velmi dobré úrovni, byl zásadní pozitivní vliv tzv. top-down vývoje komunitního tlumočení, kdy klíčovou roli sehrály zejména vládní instituce. Třetí vlna zahrnuje Německo, Rakousko a Kanadu. V této skupině je aktuálně vývojově nejdále Kanada, kde se podařilo v poměrně krátké době komunitní tlumočení efektivně posunout vpřed. Netřeba zdůrazňovat, že absence vládních iniciativ v této oblasti způsobuje dlouhodobě zaostávání za soudobým vývojem

⁶ Např. Mezinárodní asociace konferenčního tlumočení (AIIC) byla založena v r. 1953.

⁷ Akreditační studijního programu rozumíme oprávnění instituce (vysoké školy) přijímat studenty, vyučovat je a vydávat v určitém oboru veřejně uznané diplomy. Smyslem akreditace je zejm. zajištění adekvátní kvality výuky a kvalifikace vyučujících.

komunitního tlumočení, a ačkoli se v poslední době vyskytují nové impulzy pro mezinárodní spolupráci v dané oblasti, podporované rovněž Evropskou unií a její snahou o integraci, nelze se spoléhat jen na ně.

Neméně důležitý je i zájem vzdělávacích institucí a profesních organizací. Podle Pöchhacker (1999: 136) je vývoj komunitního tlumočení od 90. let 20. století na vzestupu, zejména co se týče právě mezinárodní spolupráce institucí a akademických kruhů. To se projevilo i v roce 1995, kdy bylo zorganizováno první setkání evropských agentur pro komunitní tlumočnický jež o rok později vyústilo v založení sdružení BABELEA⁸. V roce 1995 se také v Kanadě konala první mezinárodní konference věnovaná komunitnímu tlumočení s názvem Critical Link⁹. Tato konference je všeobecně považována za milník ve vývoji komunitního tlumočení (viz např. Harris, 1999: 1, Critical Link 2).

V roce 2013 bylo v Belgii založeno sdružení ENPSIT¹⁰ (European Network for Public Service Interpreting and Translation), což je organizace aktivně usilující o dosažení uniformního postavení pro komunitní tlumočnický a překladatele prostřednictvím Evropské unie.

1.2.2 Vývoj komunitního tlumočení v ČR

Zatímco země západní Evropy mají díky přísunu pracovních migrantů zejména od 70. let 20. století v oblasti komunitního tlumočení zřejmé zkušenosti, není tato oblast v zemích střední a východní Evropy dodnes konkrétně zakotvena ve veřejném povědomí, natožpak ve školství či v právním systému. Pöchhacker (1999: 134) téměř před dvaceti lety situaci komunitního tlumočení v zemích střední a východní Evropy popsal následovně:

„the countries of Central and Eastern Europe are concerned mainly, if quite appropriately, with (international) multilingualism in a growing European Union, and interest in community interpreting has been focused on professional(izing) court interpreting.“

⁸ BABELEA byla evropská asociace, která hájila zájmy komunitních tlumočnicků v EU. Nejdůležitějšími členy byly Velká Británie a Francie, zastoupeno bylo i Nizozemsko a Itálie. Hlavní myšlenkou sdružení BABELEA byla spolupráce mezi zeměmi EU v oblasti komunitního tlumočení (Phelan 2001: 22, 162), více viz (Macáková 2018: 13).

⁹ Critical Link je název konferencí o komunitním tlumočení, které se pravidelně konají na různých světových kontinentech. Doposud bylo zorganizováno osm konferencí a v roce 2019 se uskutečnila 9. konference Critical Link v Japonsku, viz také: <https://criticallink.org>. Pravidelně pořádané konference Critical Link vedly k založení neziskové mezinárodní organizace Critical Link International (2010), která podporuje a sdružuje komunitní tlumočnický z celého světa, viz <https://criticallink.org/what-is-critical-link/>.

¹⁰ Viz <http://www.agii.be/thema/sociaal-tolken-en-vertalen/sociaal-tolken-en-vertalen/europees-netwerk-voor-sociaal-tolken-en-vertalen-enspit#nederlands>. Více viz také kapitola 2.2.1.

[země střední a východní Evropy se zabývají zejména – a právem – (mezinárodní) vícejazyčností v rozšiřující se Evropské unii a zájem o oblast komunitního tlumočení je zaměřen na profesionální soudní tlumočnický (a jejich profesionalizaci).] (Vlastní překlad).

S ohledem na politickou situaci před rokem 1989 se do Československa dostávali migranti pouze z určitých zemí. Teprve po otevření trhu práce se situace začala pomalu měnit a v posledních letech vznikají první iniciativy zaměřující se na usnadnění a zpřístupnění komunikace s cizinci. Je třeba zdůraznit, že většinou pocházejí od neziskových organizací, které se – ačkoli komunitní tlumočení není primární oblastí jejich zájmu – snaží vytvářet lepší podmínky na trhu práce pro cizince, čímž přispívají i k šíření informací o potřebě komunitního tlumočení. Momentálně je v ČR v této oblasti nejaktivnější nezisková organizace META, o.p.s.¹¹. Dodnes však v ČR neexistuje ani žádná profesní organizace sdružující pouze komunitní tlumočnický, ani státní organizace, která by se zaměřovala na certifikaci a dohled nad jejich vzděláváním komunitních tlumočnicků. Právnímu rámci a organizační struktuře služeb v oblasti komunitního tlumočení v České republice, Belgii (Vlámském společenství) a Nizozemsku se budeme podrobněji věnovat v kapitole 3.

1.3 Hlubková charakteristika komunitního tlumočení

V této podkapitole se pokusíme objasnit příčiny toho, proč se oblast komunitního tlumočení vyznačuje terminologickou nejednotností a proč byla dlouhodobě opomíjena jako předmět vědeckého zkoumání, studijní obor či z pohledu legislativy – nehledě na to, že komunitní tlumočení bývá mnohdy nahlíženo jako méněcenný druh tlumočení oproti tlumočení konferenčnímu.

Na začátek je třeba si uvědomit, že se komunitní tlumočení vyvinulo ze zcela odlišné tradice než tlumočení konferenční. Důvodem vzniku potřeby komunitního tlumočení byl chybějící přístup k informacím a službám, které jedinec v určité společnosti potřebuje, ale jazyková bariéra mu v tom brání. Jedná se tedy o jakýsi druh nápravy situace, kdy se díky komunitnímu tlumočení projevuje snaha zajistit sociální spravedlnost a rovnost ve společnosti, bez ohledu na příslušnost k určité (menšinové) jazykové či kulturní skupině. Všeobecně můžeme říci, že jsou-li na konferenční tlumočnický kladeny poměrně vysoké nároky ohledně vzdělání a zkušeností, nemají – zejména v oblasti střední Evropy – mnoho možností, jak v tomto oboru dosáhnout adekvátního vzdělání či certifikace¹². Z toho důvodu pocházejí komunitní tlumočníci často z jiného oboru, mnozí nikdy překladatelství ani tlumočnictví nestudovali,

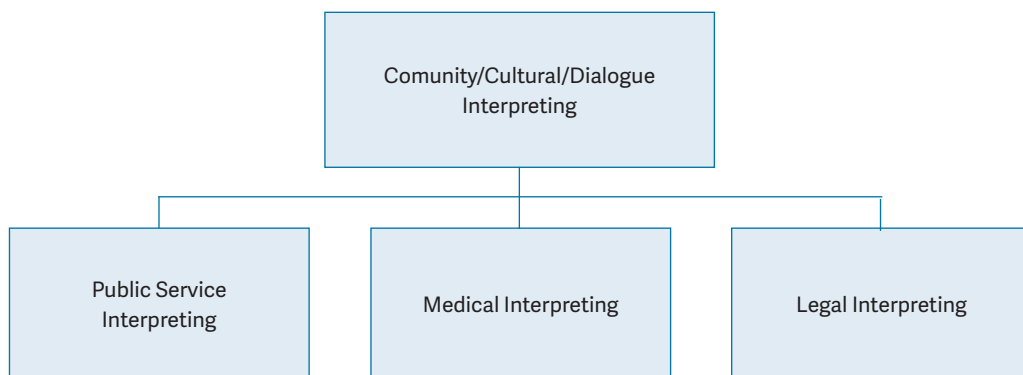
¹¹ <https://www.meta-ops.cz/>.

¹² Jednou z mála výjimek je Ústav translologie FF UK, kde byla problematice komunitního tlumočení věnována řada diplomových prací a v roce 2008 zde byl akreditován rekvalifikační kurz komunitního tlumočení, viz <http://lingua.ff.cuni.cz>.

a nezřídka se jedná o migranty, kteří se v dané zemi naučili jazyk a postupně začali působit jako komunitní tlumočníci. Tuto situaci ještě umocňuje skutečnost, že mnozí komunitní tlumočníci pracují pouze na částečný úvazek a jsou nuceni si přivydělávat jinými cestami, aby se vůbec užívali, protože nižší společenská prestiž této tlumočnické profese souvisí i s nižšími tarify, jimiž je hodnocena¹³. Je-li pracovním jazykem tlumočnicka některý z malých či exotických jazyků, možnosti vzdělávání v oblasti komunitního tlumočení jsou ještě omezenější. Aby se situace mohla od základu změnit, je potřeba i ve střední Evropě stanovit standardy zajišťující kvalitu komunitního tlumočení, aby se mohlo rozvíjet jako akreditovaný studijní obor a aby se zlepšilo všeobecné povědomí ohledně přínosů této profese.

1.3.1 Klasifikace typů tlumočení

Již na první konferenci ze série Critical Link v Kanadě roku 1995 se projevil snahy o vytvoření klasifikace jednotlivých druhů tlumočení v rámci určitého modelu. Roberts (1997: 9) prezentovala hierarchický klasifikační model, který již tehdy představila jako něco, na co ve vědeckých kruzích neexistuje jednotný názor. Komunitní tlumočení představuje v tomto modelu obecnou kategorii zahrnující tlumočení ve veřejných službách, tlumočení ve zdravotnictví a právní tlumočení. Zdůraznila však, že tento model nezahrnuje určité typy tlumočení, které se do tohoto schématu jednoduše nedají zařadit.

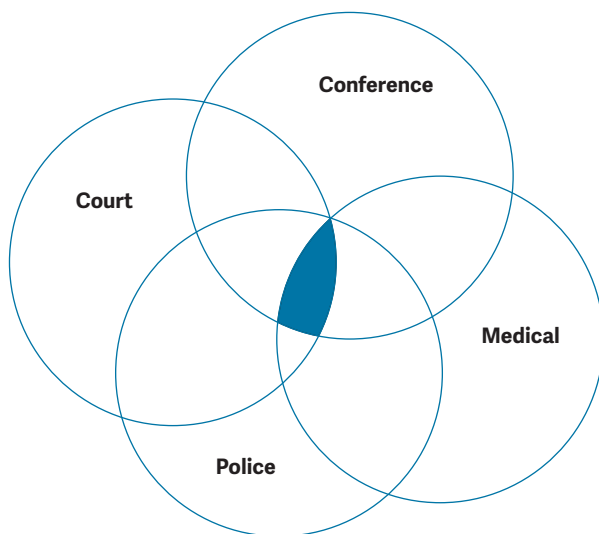

Obr. 1: Klasifikační model druhů tlumočení.

Zdroj: Roberts, P. R.: *Interpreters in the Community*, s. 9.

¹³ Viz např. výzkum Gentile, která zpracovává situaci komunitních tlumočnicků v současném Nizozemsku: Gentile (2017). *Het zelfbeeld van sociaal tolken, een miskend en onderschat beroep: Overzicht van de huidige situatie in Nederland*. In: *Internationale Neerlandistiek* 55 (1), Amsterdam: Amsterdam University Press, s. 1–22.

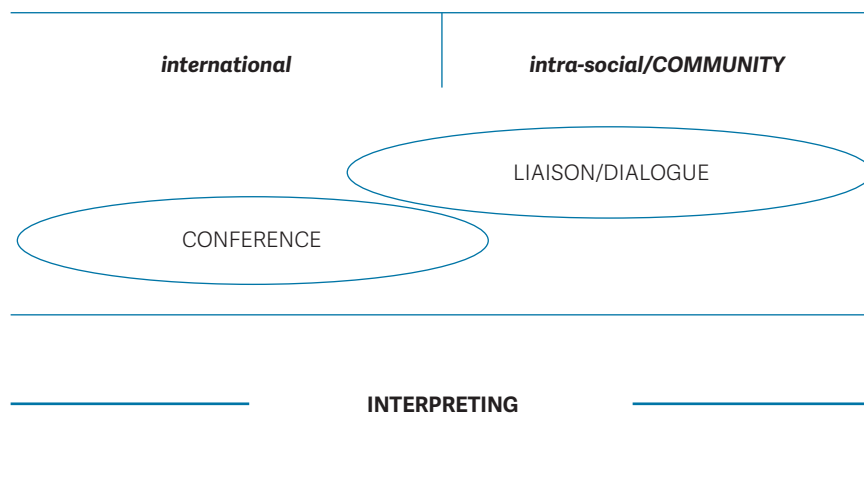
Další zajímavou a v podstatě i kontroverzní otázkou je, zda komunitní tlumočení zahrnuje i tlumočení soudní (někdy označované také jako „právní“). Roberts (2002: 162) to odmítá s argumentem, že komunitní tlumočení se od soudního značně liší – v komunitním tlumočení se setkáváme s odlišnými záměry, typy stran (účastníků) a jejich odlišným počtem, používá se jiný diskurz a způsob tlumočení a jsou zde také rozdíly v režimu či směru tlumočení. Někteří autoři však soudní tlumočení ke komunitnímu tlumočení řadí (Mikkelsen: 1996). Nahlédneme-li do praxe, je zřejmé, že typický komunitní tlumočník nejenom vykonává jinou roli než tlumočník soudní, nýbrž má i jiný stupeň právní odpovědnosti. Soudní tlumočníci pracují ve většině zemí jako specializovaní profesionálové, na něž jsou kladeny striktně dané požadavky ohledně vzdělání a certifikace. Sdílení částí jednotlivých druhů tlumočení pozorujeme i v následném alternativním modelu, jež vypracoval a na 2. konferenci Critical Link představil Garber (2000: 14–15). Model vychází z překrývajících se kruhů, kde každý kruh reprezentuje určitý druh tlumočení. Střed, kde se kruhy překrývají, znázorňuje sdílené znaky a prvky, což znamená, že různé druhy tlumočení se od sebe sice navzájem liší, ale přesto mají některé vlastnosti společné. Garber tím má na mysli závazek přesnosti: nezávisle na tom, kde se tlumočení odehrává – ať je to u soudu, v nemocnici či na policii –, toto základní etické pravidlo platí vždy. Garber se dále domnívá, že jelikož model nevychází z hierarchické struktury, může prolomit historický nesoulad mezi konferenčními a komunitními tlumočníky a pomoci vytvořit vzdělávací programy, standardy a evaluační nástroje pro jednotlivé tlumočnické sektory.

Obr. 2: Vztah mezi jednotlivými druhy tlumočení.

Zdroj: Garber, F.: *Community Interpretation: A Personal View*, s. 14–15.

S ještě komplexnějším znázorněním vztahů mezi jednotlivými druhy tlumočení se setkáváme u Pöchhacker (2004, 2007). Ten své rozdělení zakládá na potřebě odlišit koncem 20. století komunitní tlumočení od dominantních forem, tedy konsektivního tlumočení s notací a simultánního kabinového tlumočení. Právě druh institucionálního prostředí se stal rozlišujícím faktorem v oblasti komunitního tlumočení, která se dostala do popředí díky novým kontextům v sociální sféře. Pöchhackerův model je založen na základním dělení mezi mezinárodním prostředím na jedné straně a intra-sociálním/komunitním prostředím na straně druhé a dále na oddělení multilaterálního konferenčního tlumočení od tlumočení doprovodného či komunitního (face-to-face), což na obrázku představují dvě elipsy. Jejich částečné překrývání vyjadřuje možnost sdílení znaků např. v případě konferenčních interakcí v komunitním tlumočení, či naopak komunitního tlumočení v průběhu diplomatického vyjednávání (Pöchhacker, 2007: 12).

Obr. 3: Vztah mezi jednotlivými druhy tlumočení.

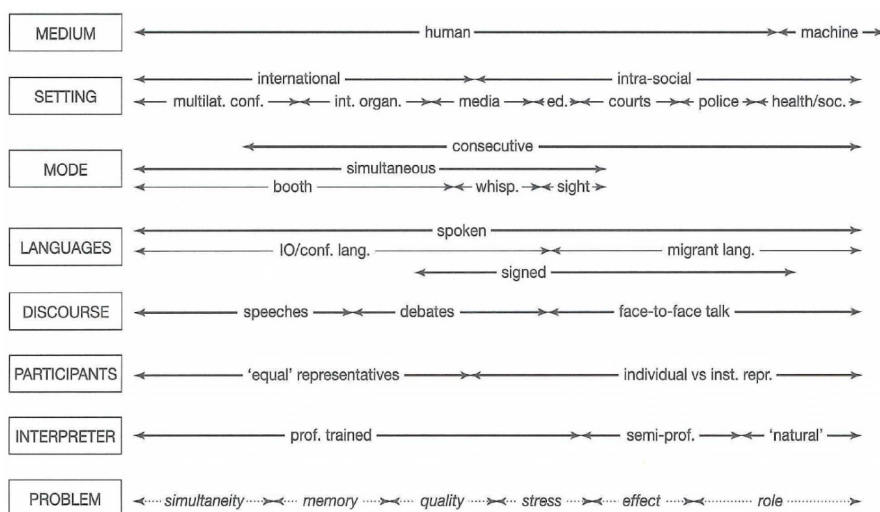
Zdroj: Pöchhacker, E.: *Critical Linking Up: Kinship and Convergence in Interpreting Studies*, s. 12.

Ve schématu uvedeném níže Pöchhacker své rozdělení dále specifikoval, když vtyčil osm relevantních dimenzí, v nichž je tlumočení realizováno (Pöchhacker 2004: 24). Těmito dimenzemi se rozumí:

- 1) „médiu“: člověk nebo stroj;
- 2) „prostředí“: viz předchozí model;
- 3) pracovní „mód“ (způsob): konsektivní (běžná konsektivita i nízká konsektivita bez notace) nebo simultánní (od kabinového tlumočení přes šušotáž až po tlumočení z listu);
- 4) „jazyková“ modalita (znakový nebo mluvený jazykový projev – od konferenčního jazyka až po např. dialekt migrantů);

- 5) „diskurz“: (projev, debata nebo dialog);
- 6) „účastníci“ (rovnocenní účastníci vs. jednotlivci jednající se zástupci organizací či úřadů);
- 7) profesionální status tlumočnicka: profesionál vs. semi-profesionál či bilingvní ad-hoc tlumočnick bez tlumočnického vzdělání;
- 8) problémy: pouze příklady témat, jimiž se soudobý výzkum v oblasti tlumočení zabývá.

Pöhhackerův diagram vyjadřuje jednak multilaterálnost horizontálních kategorií, jednak různorodost vertikálních oblastí na levé (komunitní tlumočení) a pravé straně (konferenční tlumočení). Pokud se zaměříme na vytvoření profilu komunitního tlumočení na základě tohoto diagramu, můžeme souhrnně říci, že v případě komunitního tlumočení tlumočí člověk a může se jednat o tlumočení mluveného nebo znakového jazyka, které se odehrává v intrasociálním prostředí, přičemž často tlumočí semiprofesionální či ad-hoc tlumočnick, využívající nízkou konsekutivu k tlumočení dialogu mezi jednotlivcem a zástupcem určité instituce. Jednotlivé druhy komunitního tlumočení se dále liší podle kontextu intrasociální interakce, v níž se tlumočení odehrává (kontext zdravotnictví, práva, školství apod.).

Obr. 4: Dimenze tlumočení.

Zdroj: Pöhhacker, F.: *Introducing interpreting studies*, s. 24.